

«SHARQ-U G'ARB: NAVOIY VA GYOTE»

mavzuidagi xalqaro ilmiy-nazariy konferensiya materiallari

Articles of international scientific-theoretical conference on

«EAST AND WEST: NAVOI AND GOETHE»

Ziyoda USMANOVA,
o'qituvchi
(ChDPU, O'zbekiston)

XURSHID DAVRON IJODIDA NAVOIY OBRAZI

Annotatsiya. Maqolada «Navoiy armoni» hikoyasida Hazrat Alisher Navoiyning mamlakat osoyishtaligi, temuriylar xonadoni ravnaqi, podshoh va shahzodalar o'rtasidagi murosa yo'lidagi ijtimoiy-siyosiy faolligiga doir jarayonlar tahlili orqali Xurshid Davronning Navoiy obrazini yaratish mahorati tadqiq etilgan.

Kalit so'zlar: Haj safari, Navoiyning ijtimoiy-siyosiy faoliyati, hikoya janri, syujet va pafos.

Abstract. The article examines the skill of Khurshid Davron in creating the image of Navoi by analyzing the processes of socio-political activity of Hazrat Alisher Navoi in the well-being and tranquility of the country, the development of the Timurid dynasty, the compromise between the king and princes in the story «Navoi's Dream».

Keywords: Pilgrimage, socio-political activity of Navoi, genre of story, plot and pathos.

Turkiy xalqlar qadim zamonlardan buyon o'zining boy milliy tarixi, umuminsoniy qadriyatlari, abadiyatga daxldor boy ma'naviy merosi bilan jahon tarixida o'chmas iz qoldirgan. Turkiy xalqlar adabiyoti haqida gap ketganda, hech ikkilanmay, o'tgan asrlarning eng gullagan davri deya Hazrat Navoiy davri va uning benazir ijodiy merosi e'tirof etiladi. Dunyo ilm-fanida, xususan, o'zbek adabiyotshunosligida ham buyuk shoir, davlat arbobi Mir Alisher Navoiy ijodi o'rganilishi barobarida shoir shaxsiyatiga doir bir qator tadqiqotlar amalga oshirilgan. Bu borada Oybek, I.Sulton, Sh.Sirojiddinov, O.Davlatov, D.Yusupova, A.Xayitmetov, I.Haqqul, U.Jo'raqulov kabi bir qator jonkuyar olimlarning ilmiy izlanishlari diqqatga sazovor. Olib borilgan ilmiy va ijodiy izlanishlarning natijasi o'laroq Oybekning «Navoiy» romani, I.Sultonning «Alisher Navoiyning «Mezon ul-avzon» asari va uning tanqidiy matni» mavzusidagi nomzodlik dissertatsiyasi, A.Xayitmetovning «Navoiy lirikasi», U.Jo'raqulovning «Alisher Navoiy «Xamsa»sida xronotop poetikasi» nomli monografiyalari, Sh.Sirojiddinov, O.Davlatov, D.Yusupovalar hammuallifligida «Navoiyshunoslik» nomli oliy o'quv yurtlari uchun darsligi yuzaga keldi.

Hazrat hayotiga bag'ishlangan badiiy asarlar ijod etganlar orasida shoir, yozuvchi va olim Xurshid Davronning «Navoiy armoni» hikoyasi alohida ahamiyatga ega. Hikoya hajman kichik janr bo'lsa-da, mazmunan juda katta vazifa bajarishi bilan adabiyot olamida ayricha o'rin egallaydi. Hikoyalar zamiriga hayotning ayni oni singdiriladi.

«Navoiy armoni» hikoyasida taxminan 1497-1500-yillar oraligʻida temuriylar xonadoni va Alisher Navoiy hayotida roʻy bergan voqealar qalamga olinadi. Maʼlumki, 1497-yil erta bahorida temuriy shahzodalardan biri Moʻmin mirzo bobosi sulton Husayn Bayqaroning mastlik oqibatida bergan farmoniga binoan qatl etildi. Bu davrga kelib Alisher Navoiyning ham koʻnglini band etgan muqaddas Haj safarini ado etish istagi yanada mustahkamlanib azmi qaror holiga kelgan edi. Maʼlumki, Haj – islomning besh asosiy ruknidan biri. Haj qilish eshushi butun, sogʻlom, balogʻat yoshiga yetgan va oilasi nafaqasidan tashqari safar harajatlariga kifoya qilgudek mablagʻi boʻlgan har bir musulmonga (umrida bir marta) farz qilingan [1]. Hazratga «Nizomiddin» nisbatining berilishi ham bejiz emas. U kishi din-u diyonat ahlining homiysi, islom dini arkonlariga, muqaddas dinimizning nizomiga toʻla amal qiluvchi solih inson edi.

Ammo Moʻmin mirzo bilan bogʻliq bu voqea shundoq ham nurab borayotgan saltanat tanazzulini yanada tezlashtirib yubordi. Badiuzzamon mirzo oʻgʻlining xunini talab qilib otasiga qarshi bosh koʻtardi. Shahzoda Navoiyning nasihatlariga qaramay, otasiga bosh egishni, uni kechirishni istamadi. Shunday boʻlsa ham keksha shoir podshohga «Farzandingiz tavba qilishga tayyor», – deb aytdi. [2:182]. Shohga ham shahzoda rozi boʻladigan shartlarni qabul qildirdi. Bu oʻrinda Navoiyning naqadar buyuk donishmand, oqil siyosatchi ekanligi koʻzga tashlanadi. U nafaqat bir ota-oʻgʻil urushiga toʻsqinlik qildi, balki eng avvalo, xalq tinchligi, begunoh insonlar qoni toʻkilishining oldini oldi. Ammo bu bilan shahzodalar oʻrtasidagi isyonlar barham topmadi. Birin-ketin sultonning boshqa oʻgʻillari: Abulmuhsin mirzo, Muhammad Husayn mirzolar ham mavjud hokimiyatga qarshi isyon koʻtardilar. Bu isyonlarning biri qilich zoʻri bilan, yana biri aql kuchi bilan, birisi esa Hazrat Navoiyning tadbirkorligi bilan bartaraf etildi.

Navoiy hikoya boshlanishidan toʻsongiga qadar Haj safariga ketishga astoydil bel bogʻlaydi. Ammo har safar mamlakatdagi parokandalik, shahzodalar oʻrtasidagi taxt uchun kurash, ichki va tashqi dushmanlar xavfi har safarga toʻsqinlik qiladi. Hatto sultonning ijozat maktubi va yoʻl xavfsizligini taʼminlovchi maxsus farmonni qoʻlga olingandan keyin ham safar amalga oshmadi. Hikoya soʻngida Navoiy Haj safariga otlangan karvonni kuzatib, «Unsiya»ga qaytgach, «Vaqfiya»dan quyidagi satrlarni oʻqiydi:

«...Ikki orzu rishtasidin oʻzgakim, girihi koʻnglum pardasidin yechilmadi va ikki murod gʻunchasidin oʻzgakim, tuguni jonim gulshanidin ochilmadi.

Ammo umidim uldurkim, bu ikki umidim mevasidin dagʻi borumand va murodim budirkim, bu ikki murodim gavharidin dagʻi sarbaland boʻlgʻaymen va bu orzumandligʻ xor-xorining tikani koʻnglumda sinmagʻay va bu murod gavharining yogʻinin qatraddek tufroqqa eltgaymen...

...Bu mazkur boʻlgʻon ikki orzudin biri muborak safardurur...» [2:196,197].

Parchadan ma'lumki, Navoiyning bir armoni bu – muborak Haj safari. Lekin uning mana shu orzusiga erishish yo'lidagi yagona to'siq esa uning ikkinchi armoni, ya'ni ikki umid mevasi va ikki murod gavharidan biri bo'lmish xalq osoyishtaligi, yurt tinchligidir.

Alisher Navoiy haqida yozilgan barcha asarlarda biz ul zotni saltanat tashvishlari bilan band, ijod ishq bilan yonuvchi, o'z shogirdlari ila hamisha qizg'in bahs-munozara ustida tasvirlanishiga odatlanib qolganmiz. Yozuvchining mahorati shundaki, Navoiyning muqaddas Haj safarini ado etish istagini yoritish asnosida uning atrofida sodir bo'layotgan voqealar pafosini shunday joylashtiradiki, natijada kichik hajmli asarning betakror syujeti maydonga keladi.

Asarda Navoiyning hayot falsafasi, buyuk orzusi, ya'ni komil inson tarbiyasi borasidagi qarashlarini siyosiy jarayonlarga muvofiq tarzda keskin fikrlar orqali ifodalangan o'rinlarda ham kuzatishimiz mumkin.

– «Yana Astrobodda isyon, – dedi podshoh, – yana farzand isyoni...

– Astrobod ham, farzandingiz ham ko'zingizdan yiroq, shul sabab qo'rquvni unutarlar, – dedi Amir Valibek.

– Yo'q, janob Valibek, ular mehrni, oqibatni unutarlar, – dedi qat'iyat bilan shoir» [2:192].

Hikoyada Navoiy shaxsiyati o'z qat'iy pozitsiyasiga ega, fikr-mulohazalarini podshohga erkin ifoda eta oladigan, shahzodalar isyonini bostirishda ham harbiy taktikaga ega, ijtimoiy va siyosiy hayotda juda faol, din va diyonat amallariga so'zsiz itoat etuvchi tarixiy obraz sifatida gavdalangan. Yozuvchi qahramonning ruhiy holatlarini ifodalashda shoir qalamiga mansub baytlardan juda o'rinli foydalanadi. Shahzoda Badiuzzamon isyonini bostirib, dor us-saltanatga qaytar-kan, quyidagi baytni o'qiydi:

*To hirsu havas xirmani barbod o'lmas,
To nafs u havo kasri baraftod o'lmas,
To zulmu sitam joniga bedod o'lmas,
El shod o'lmas, mamlakat obod o'lmas...*

Darhaqiqat, xalq farovonligini ta'minlovchi yagona vosita bu odil podshoh va fidoyi amaldorlar. Toki hirs-u havas bizni boshqarar ekan, nafs ko'yida jabr-u zulmni kasb etar ekanmiz, mamlakat obodligi, xalq farovonligi haqida so'zlab ham bo'lmaydi. Navoiyning har bir asarida komil inson g'oyasi mujassam. Tabiiyki, Alisher Navoiy haqida yozilgan asarlarda ham mana shu oliy g'oya mavjud. Navoiyning nechog'li pok, iymon-e'tiqodli, barkamol inson ekanligini badiiy ifoda etish maqsadida asar syujetiga G'urrak va Chumoli haqidagi voqealar ham mohirona singdirib yuborilgan. Shoir ta'kidlaganidek:

*Kimki bir ko'ngli buzug'ning xotirin shod aylagay,
Oncha borkim, Ka'ba vayron bo'lsa, obod aylagay...*

Hikoyaga zohiran nazar solgan kishi Navoiyning armoni muqaddas safar ekanligini anglaydi. Aslida shoirning buyuk armoni bu – mamlakat totuvligiga xizmat qiluvchi adolatli va tashqi dushmanlarga qarshi birgalikda harakat etuvchi, buyuk Sohibqiron barpo etgan ulug‘ saltanatning parchalanib ketishiga monelik qiluvchi temuriyzodaning yo‘qligi edi. Oradan olti asrga yaqin vaqt o‘tganiga qaramay, Navoiy qalamga olgan muammolar, orzu-armonlar, g‘oya va maslaklar hanuz o‘z dolzarbligini yo‘qotgan emas.

Yozuvchi Xurshid Davron yaratgan Navoiy obrazi yetuk maqomga erishgan ma’naviy-axloqiy kamolot timsoli bo‘lib, hikoyada qo‘llangan har bir detal, motiv va poetik obraz ijodkorning betakror badiiy mahoratini namoyon etgan.

Adabiyotlar:

1. Davron X. Samarqand xayoli. – T.: Kamalak, 1991.
2. Sirojiddinov Sh., Yusupova D., Davlatov O. Navoiyshunoslik. – T.: Tamaddun, 2019.
3. Quronov D. Adabiyotshunoslikka kirish. – T., 2004.
4. wikipedia.uz
5. Бозорова Н. (2023). Қонун ахлоққа зид бўлса. Sharq-u G‘arb renessans adabiyoti: Navoiy va Shekspir Mavzuidagi Mavzuidagi Xalqaro Ilmiy-Nazariy Konferensiya Materiallari, 1(1). извлечено от <http://universal-adabiyotshunoslik.tsuull.uz/index.php/conference/article/view/14>

94.	BAHORA ERGASHOVA	JANNI RODARI ASARLARIDA IJTIMOIY-SIYOSIY SARGUZASHT MOTIVI	628
95.	KAMOLA AHMEDOVA	TAZKIRA JANRI TAKOMILI	633
96.	МОҲИГУЛ ЭРГАШЕВА	БЕГАЛИ ҚОСИМОВ ВА ИНГЕБОРГ БАЛЬДАУФ	638
97.	ЛОЛАХОН ҚЎЗИБОЕВА	НЕМИС ДРАМАТУРГИЯСИДА ИНСОН ҚАДРИ ТАЛҚИНИ	642
98.	МУНИРА НИЯЗОВА	ГЁТЕ ИЖОДИДА СЕНТИМЕНТАЛИЗМ	648
99.	YORQINOY ISMONOVA	SHARQ VA G'ARB MUTAFAKKIRLARI IJODIDA O'XSHASH CHIZGILAR	653
100.	DILDORA ALIQULOVA	F.DYUSHEN IJODIDA AYOL OBRAZI TASVIRI	658
101.	SANOBAR SAYDAZIMOVA	PARANORMAL EPIZOD MUHIM POETIK KOMPONENT SIFATIDA	662
102.	E'ZOZA BOZOROVA	QUTLIBEKA RAHIMBOYEVANING NAZIRA BOG'LASH MAHORATI	666
103.	LAYLO TO'YCHIYEVA	«ULISS» VA «KAPALAKLAR O'YINI»: TIPOLOGIYA, INDIVIDUALLIK	672
104.	ELYOR MURTAZAYEV	ERIX MARIYA REMARK ASARLARI- DA URUSH VA INSON FOJIASI	677
105.	MALIKA SUYUNOVA	HAMZA IJODIDA XALQ BADIY TILINING O'RNI	683
106.	DILNAVOZ NAJIMOVA	O'ZBEK BOLALAR ADABIYOTI: O'TMISH VA BUGUN	687
107.	SITORA SHIRINOVA	O'ZBEK DETEKTIV QISSALARIDA RETROSPEKTIV SYUJET	692
108.	ZIYODA USMANOVA	XURSHID DAVRON IJODIDA NAVOIY OBRAZI	695
109.	MALIKA YUSUPOVA	ADABIYOTDA YOLG'IZLIK VA QO'RQUV MOTIVI	699
110.	MIRJALOL BAXTIYOROV	F.DOSTOYEVSKIYNING «TELBA» ROMANIDA MISHKIN OBRAZI	705
111.	ADIBA QO'CHQOROVA	SHILLER VA HAMZA	711
112.	GULNOZA ESHMURODOVA	«SARVQOMAT DILBARIM» VA «BAHOR QAYTMAYDI» QISSALARIDA MUHABBAT MAVZUSI	715
113.	НОДИРА ХУДОЙНАЗАРОВА	ФИТРАТ ВА БОЛТЕР	720
114.	AZAMAT JOVLIYEV	FITRATNING «YURT QAYG'USI» TURKUMIDA TURKISTON VA OVRO'PO QIYOSI	726
115.	SITORABONU ATAULLAYEVA	YUKSAK ADABIYOTGA DAXLDORLIK	733
116.	NORBIBI RO'ZIMURODOVA	NAVOIY IJODINING ZAMONAVIY SHE'RIYATIMIZGA TA'SIRI MASALASI	738
117.	SADOQAT KAMOLOVA	«TIRILISH» ROMANIDA INSON VA JAMIYAT TASVIRI	741
118.	MUXLISA ABDUJALOLOVA	ADABIYOTDA OTA VA BOLALAR MUAMMOSI YUZAGA KELISHINING O'RGANILISHI	745